

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Sayı/Issue: 39 – Sayfa / Page: 349-368
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 08.01.2018 Kabul/Accepted: 13.02.2018

HAMZA AĞA(YENİCEKÖY) CAMİİ HAZİRESİ MEZAR TAŞLARI*

GRAVEYARD STONES OF HAMZA AĞA (YENİCEKÖY) MOSQUE

Dr. Öğr. Üyesi Edip YILMAZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları
eyilmaz_mus@hotmail.com

Uzm. Gülsün EBİRİ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi bölümü
glsn_ebiri@hotmail.com

Öz

Verimli topraklara sahip Küçük Menderes Havzası tarihin ilk çağlarından beri birçok medeniyeti içerisinde barındırmıştır. Bu bölgede tarihe ışık tutacak önemli kaynaklar ortaya konmuştur. Bu kaynaklardan biri de Osmanlı dönemi mezar taşlarıdır. Bunun için mezarlıklar, geride kalanların sevdiklerinin yanında bir nebze de olsa huzur buldukları ziyaretgâhlardır. İşte Osmanlı mezar taşları bu anlamda bir kültürün izlerini oluşturmaktadır. İzmir iline bağlı Tire Merkezde bulunan Hamza Ağa Camii Haziresi'nde dört mezar yapısı tespit edilerek kayıt altına alınmış ve incelenmeye tabii tutulmuştur. Bu mezar taşlarının süsleme programları, kitabe içerikleri ve ebatları göz önünde bulundurularak bir sıralama yapılmıştır. İlk olarak bu mezar taşlarının ölçekli fotoğrafları çekilerek

* Bu çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda hazırladığımız “ Tire Merkezdeki Osmanlı Devri Mezar Taşları” isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir. Bu tez çalışması 2015-SOB-YL228 No'lu olarak Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı tarafından desteklenmiştir.

dosyalanmıştır. Epigrafik çözümlemesi yapılan bu eserler, hicri tarihleri esas alınarak sıralanmıştır. Bu mezar taşları yoğun olarak Osmanlı'nın batılılaşma dönemini kapsamaktadır. Çalışmalarımız esnasında, insanların bilinçsiz davranışları ve tabiat şartları hazireyi tahribata uğratmıştır. Bunlardan iki mezar taşına kireçle boyanarak zarar verilmiştir. Bir mezar taşı sağlam, diğerleri ise kısmı aşınmış ve kırılmış durumdadır. Kültür varlıklarımız arasında önemli bir yere sahip olan mezar taşları çeşitli sebeplerle yerel yönetimlerin yeni iskân projeleriyle birlikte yok edilmeye başlanmıştır. Bundan dolayı Tire Merkezde yer alan Hamza Ağa Camii (Yeniceköy) haziresi mezar taşlarındaki özellikler belirtilerek, Türk sanatı içerisindeki yeri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: , Mezar Taşı, Camii, Kitabe, Osmanlı.

Abstract

Little meander with fertile soil basin has housed many civilizations since ancient times. In this region, it has shed light on many historical monuments. One of these sources is the tombstones of the Ottoman period. The only unchanging reality of death is the graves mankind have made to their deceased relatives in order to keep the memories of their loved ones alive. xcept for their artistic aspects, these gravestones are also noted for their ethnical, social and religious identity in the period they were made. Four grave structures were identified and recorded in Hamza Ağa Mosque located in Tire Center of İzmir province and they are subject to examination. The ornamental programs of these tombstones, the inscriptions and the sizes of the inscriptions were made together. First, these tombstones were filed by taking large-scale photographs. When performing epigraphic analysis, they are ordered based on hijri dates. These grave stones cover the westernization period of the Ottoman Empire extensively.

During our studies, people's unconscious behaviors and natural conditions have caused devastation. Two tombstones were damaged by painting with lime. A tombstone is intact, others are worn and broken. The tombstones, which have an important place among our cultural assets, have begun to be destroyed together with the new resettlement projects of the local governments for various reasons. Therefore, the characteristics of the tombstones of Hamza Ağa Mosque (Yeniceköy) located in Tire Center were specified and the place in Turkish art was tried to be emphasized.

Keywords: Graveyard Stone, Mosque, inscription, Ottoman

Giriş

Ölüm, gerçek olduğunu düşündüğümüz tüm geçici telaşlarımızın sonlanacağı başlangıçtır. Peygamber efendimiz'in (S.A.V) belirttiği gibi, dostu dosta kavuşturan bir köprüdür. Bunun içindir ki insanoğlu yakınları için yaptıkları mezarları huzur buldukları ziyaretgâhlara dönüştürmüştür. Mezar taşlarının sanatsal yönleri

dışında, yapıldıkları dönemin etnik, sosyal ve dini kimlik yapısını belirtmesi açısından da dikkat çekmektedirler.

Beylikler döneminde bir Türk İslam şehri olan Tire, Aydınolu Beylięi ve Osmanlı Devleti dönemlerinde Tire adıyla anılmıştır. Tire, Ege Bölgesi'nde İzmir iline bağlı önemli ilçelerden biridir (Tokloğlu, 1973: 32). Küçük menderes havzasında Manisa ve İzmir illeri ile ilçeleri başta olmak üzere pek çok merkezde Aydınoluulları beyliğine ve Osmanlı dönemine ait mezar taşı günümüze ulaşmıştır. Bunlardan İzmir'in Tire İlçesi'nde incelenen taşlar Osmanlı Dönemine aittir. Tire de bulunan Hamza Ağa Cami Haziresi mezar taşları da aynı döneme ait özelliklere sahiptir. İlçede bulunan mezar taşları, kültür varlıklarımız arasında ayrı bir öneme sahiptir Fakat bilinçsizce yapılan çalışmalar sonucunda mezar taşları önemlerini yitirmeye başlamıştır. Mezar taşlarının bazen ev, temel, kuyu, duvar, set, hatta badana için mermer tozu, kaldırım, kapı eşiği gibi yerlerde kullanıldığı ifade edilmektedir (Ayanoğlu, 1972: 399). Ayrıca mezar taşlarını korumak niyetiyle kirece boyama alışkanlığı bu nadide eserlerin yok olma sürecini hızlandırmıştır.

Arazi çalışması esnasında Tire merkezde bulunan hazire alanlarında sağlam vaziyette olan mezar taşları tespit edildikten sonra Hamza Ağa Camii hazire alanındaki mezar taşlarıyla karşılaştırma yapılmıştır. Bundan dolayı Tire Hamza Ağa Camii Haziresi'nde kataloga alınan dört mezar taşının özellikleri belirtilerek, Türk sanatı içerisindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Mezar Taşları

Tarihin en eski uygarlıklarından günümüze kadar mezarlar, mezar yapıları ve bunlara ait kitabeler, toplumların yaşamları ile ilgili en somut, en anlamlı ve en güvenilir belgeleri oluşturmaktadır (Tüfekçioğlu, 1998: 394). Mezar geleneğinde en önemli aşama, diğer alanlarda da olduğu gibi Türklerin İslamiyet'i kabulü ile kendini gösterir. Anadolu'da Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde Anadolu Öncesi Türk Mimari'sinin anıt-mezar fikri XIX. yüzyıl sonuna kadar, sayısı bine varan çok değişik örneklerle şekillenip gelişerek yayılmıştır (Tuncel, 1989: 5-6).

Orijinal halleriyle günümüze kadar gelebilen başta Ahlât Mezarlığı olmak üzere İstanbul, Bursa ve Edirne de bulunan hazirelerdeki mezar taşları kendi dönemlerinin özelliklerini taşımaları açısından önemlidir. Ölünün toprağa gömüldüğü, değişik biçimleri olan bu yerlere mezar, orada yatan kişinin kimliği hakkında bilgi veren baş ve ayakucuna konulan taşlara da mezar taşı denir (Karaçağ, 1994, 3-4).

Tire’de Beylikler ve Osmanlı Devletine ait lahitler, lahit parçaları ve şâhideler müze bahçesinde, cami ve türbe hazirelerinde durmaktadır. Gövdeleri dikdörtgen, silindirik ve dikdörtgen prizmal biçimdedir. XVI. ve XVII. yy tarihli örnekleri genellikle sade ve küçük boyutludur. XIX. Yy. tarihli geç örneklerde ise; bitkisel, barok ve rokoko üsluplu olup bunun yanında mimari tasvirli örnekleri de dikkat çekmektedir. Mezar taşlarında formlar belirgin ve bezemeler sadedir. Erkeklerin baş taşlarında vefat edenin kimliğini yansıtan başlıklar kendisini serpuş, sarık, kavuk ve fes olarak gösterir. Bu sayede ölenin içtimai mevkii hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Kadın mezar taşlarında nadir olarak başlık görünmekle beraber, süslemeye ağırlık verilmiş değişik mezar taşları yapılmıştır. Bazen yemeni, bazen oya ve takılarıyla mezar taşına ayrı bir güzellik ve zarafet katılmıştır (Yılmaz, 2013: 24-25). Geometrik şekiller, bitkisel ve nesneli (âlem, gerdanlık, sütünce, vazo) özellikleri barındıran süslemeler; vazodan çıkan gül, lale ve asma yaprakları ile üzüm tasvirleri, ışımsal çubuklar, Rumiler, akantuslar, rozetler, çarkıfelekler, gülbezeler, serviler konu olmuştur. Bu örneklerin çoğu Tire müzesindedir (Biçici, 2004: 179-180). Tire merkez mezar taşlarında kullanılan malzeme, form, süsleme ve yazı açısından önemli bir fark göstermeksizin Osmanlı döneminde görülen mezar taşlarıyla benzerlik içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Tire mezar taşları bütünüyle o günkü Batı Anadolu’nun özelliklerini bugüne taşınması açısından da önem arz etmektedir.

Estetik, felsefeden bağımsız bir disiplin haline geldiği XVIII. yüzyıldan günümüze araştırma alanlarını değiştirmiş ve genişletmiştir. Önceleri “güzel” kavramını açıklamaya çalışan estetik, bugün sanatın bilimi haline gelmiştir. Sanat, duygularımıza hitap eden bir şekil içinde varlıkların ve görünüşlerin, zatın ve suretin, hayrın ve saadetin gerçekleşmiş ahengini gösterir (Yetkin, 1936: 8). Günümüz estetiğinin belli başlı konusu; sanatın etkinliği, sanat-toplum ilişkileridir. Dolayısıyla yaratıcılık, biçim-öz ilişkisi, algılama olgusu estetiğin inceleme alanı içine girmiştir (Baydar, 1986: III). Bu inceleme alanında mezar taşları da yer edinmiştir. Suje’nin duygu dünyasında inançla birlikte oluşan algılamayla beraber mezar taşları da fani hayatı simgeler. Hayatta ölüm de var! der hepimize. Bizleri ahiret hayatı ile dünyevi arasında bir bütünlük göstermeye davet eder.

Türk İslam sanat eserleri içerisinde mezarlıklar ayrı bir öneme sahiptir. En dikkat çekici olanlar ise Osmanlı mezarlıklarıdır. Buradaki mezar taşı kitabeleri yapıları itibariyle sanat ve estetiğin konuları olmuşlardır. Çok ince taş işçiliği, çeşitlilik arz eden mezar

başlıkları, taşıdıkları edebi ifadeler ve yazı sanatının çok güzel örneklerini taşımaları onları önemli kılmıştır (Berk, 2010: 80). Mezar açısından uygulamayı Osmanlı insanı, ölüm sonrası ebedi hayata olan inancıyla ve çeşitli duyular yardımıyla birleştirdiği özellikleriyle estetik ilgi oluşturarak İslam estetiğinin anlam kazanıp haz ve heyecan vermesini sağlamıştır. Böylece Osmanlı İnsanı; sanat eserlerinin estetik haz ve heyecan vermesinin dışında, Allah'ın mükemmel bir estetik tasarım ve uygulamaya yönelik kudreti karşısında mahlûkun teslimiyet içerisinde Allah'ı tazim ile anmasını, kulluk görevini muhabbetle yerine getirmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Osmanlı, batılılaşma dönemiyle birlikte mimaride görülen üslup değişikliğini mezar taşlarına da yansıtmıştır. Bu yansımalar Batı Anadolu bölgesinde de yaygın bir şekilde Tire mezar taşlarında görülmektedir.

Osmanlı devleti mezarlıkları manevi istirahat bahçesine çevirmiş ve gerekli önemi vermiştir. Çünkü Osmanlı insanı mutlak güzelliğin eğitimi ile eğitilmiştir, hayatın mutlak güzel'e kavuşmak için bir çaba olarak yaşanmasından yanadır (Ökten, 1999: 33). Osmanlı mezarlıkları, çevrelerinde yaşayan insanlara sanki bu dünyanın geçiciliğini fısıldamaktadır. Osmanlı toplumunda hayat ölümlerle o kadar iç içedir ki insanlar evlerinin önündeki bahçeye yahut her gün gittikleri caminin bir köşesine bile gömebilmektedirler. Osmanlı genelinde mezarlıkları çevreleyen duvar yoktur. Herkes rahatlıkla bu mezarların arasından geçebilmekte, bilhassa hanımlar, çocukları ve komşuları ile müsait bir mezarlık sahasında, bir ikindi sohbeti yapabilmektedirler. Bunlarla Osmanlı insanının hedeflediği şey, dünyanın geçiciliğini hatırlatan nasihati hep göz önünde tutmak ve öldükten sonra kendilerine dua edebilecek insanlara kendilerini daha iyi gösterebilmektir. Bu yüzdendir ki Osmanlı mezarlıklarında mezar taşı yazıları çoğunlukla yola bakmaktadır. Böylece yoldan geçenler, bu mezar taşlarını okuyabiliyor ve bu kişilere ismen dua edebiliyorlardı (Uğurluel, 2003: 21).

Osmanlı insanı, ölüm sonrası ebedi hayata olan inancıyla, çeşitli duyular yardımıyla birleştirdiği özellikleriyle estetik ilgi oluşturmuştur. Estetik boyutunda asıl önemli olan Osmanlı insanının ahiret hayatına bakış açısıdır. Dünya hayatından Bâkî bir ömre olan inancın getirdiği hayatın estetiğidir ve bunun etkisi yıllarca süremektedir.

Küçük Menderes Havzası Mezar Taşları

Batı Anadolu'nun Manisa, Aydın, İzmir, Tire gibi merkezlerinde görülen mezar taşlarının en eskileri, XIV. asrın

ortalarından, Aydınogulları ile Menteseogulları'ndan kalmadır. Tire'den başka Dikili, Konak, Manisa, İzmir ve Aydın da bir cami ve haziresini tasvir eden manzaralı mezar taşları çoğunluktadır. Bunlar genellikle XVII. asrın sonlarından itibaren bu bölgede görülürler ve XIX. asrın sonuna kadar devam ederler. Manzara resimlerinin gece tasvirleri tipiktir. Bunlarda ay ve yıldızlar işlidir. Meyve tasvirleri genelde tabak içinde elma, armut, nar ve üzümdür. Çiçek tasvirleri ise vazo içinde gül, karanfil ve kasımpatıdır (Karamağaralı, 1992: 23).

Ege bölgesinde bu bölgenin özelliği olarak mezar taşlarının yüzeylerinde mimari ve özellikle cami, türbe, ev ve şehir manzarası kompozisyonlarına rastlanılmaktadır. Bu tür mimari tasvirler Balıkesir, İzmir, Tire, Menemen, Bergama, Manisa, Gölarmara, Akhisar, Kula, Turgutlu, Gördes, Alaşehir gibi yerlerde oldukça sık karşımıza çıkmaktadır (Biçici, 2006: 178). Fakat Hamza Ağa Camii haziresindeki mezar taşlarında bu öğelere rastlanılmamıştır.

Hamza Ağa (Yeniceköy) Camii ve Hazire Alanı

Cami, halk arasında bulunduğu yerin adını alarak Yeniceköy Cami'si diye anılır. Hamza Ağa tarafından XVII. yüzyılın ikinci yarısı içinde yaptırılmıştır. H.208/1793 tarihli vakfiyesi kayıtlıdır.¹ Cami son yüzyılda onarılmış, kaba olarak da süslenmesine çalışılmıştır. Harim, üç bölmeli son cemaat yeri ve minareden oluşan cami, tek hücreli bir yapıdır. Harem iç ölçüleri 13.10 m. X13.20 m. dir. Son cemaat yeri üç eşit bölmeye ayrılır. Girişi dışarıdan olan minare caminin kuzeybatı köşesine bitişiktir. Ahşap olan giriş kapısı bezemelidir. Cami ve son cemaat yeri taş ve tuğla karışık olarak örülmüştür. Kubbelar dıştan kurşunla örtülüdür. Kubbe kasnakları, son cemaat yeri ve harem duvarları birer sıra kirpi saçakla son bulur (Aslanoglu, 1978: 75).

Hamza Ağa Camii hazire alanı, caminin batı tarafında, küçük bir bahçede yer almaktadır. İncelediğimiz mezar alanında dört mezar taşı bulunmuştur. Doğrudan toprağa gömülü olan iki mezarın dışında, iki sandukalı mezar yapısı bulunmaktadır. Dikili taşlar otlarla kaplanmış ve etrafı temizlenerek araştırma yapılabilmektedir. Bir mezar taşı kireçle boyanarak kitabe okunamayacak duruma gelmiştir. Hamza Ağa'ya ait olan mezar taşı onarılmış ve silindirik olan taş ise sağlam vaziyette olup batılılaşma döneminin izlerini taşımaktadır (Ebiri, 2016: 100-101).

¹ Çeşitli araştırmalarda Cami'nin inşa kitabesi hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Hamza Ağa tarafından H. 1095/ M. 1683-84 yılına tarihlendirmektedir. Bkz. M. S. Bayraktar: Tire de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescitleri.

Örnek No:1**Es-Seyyid El-Hac Hamza Ağa'nın Mezarı****İnceleme Tarihi** : 18 Eylül 2015**Vefat Tarihi** : H.1095 / M.1684**Bugünkü Durumu** : Dikili ve kırık vaziyettedir**Malzeme** : Mermer**Süsleme Tekniği** : Kabartma görünümlü**Yazı Türü** : Celif Sülüs**Fotoğraf No** : 1, 2.**Ölçüleri** : (Baş Ş.) 0.93 x 0.24 x 0.09

: (Ayak Ş) : 0.41 x 0.41 x 0.04

: (Sanduka) : 2.27 x 0.77 x 0.65

Kitabesi :

هو الحلاق الباقي
مرحوم ومغفور له
السيد الحاج
حمزاغاروحنه
الفاتحه سنه ١٠٩٥

- 1- Huve'l Hallaku'l Baki(bazı harfler betonla kaplı)
- 2- Merhûm ve mağfur leh
- 3- Es-Seyyid El-Hac
- 4- Hamza Ağa Rûhuna
- 5- El- fâtiha sene, 1095

Genel Özellikleri: Mezar, baş ve ayak şâhideli olup sandukayla çevrelenmiştir. Baş şâhidesi, dikdörtgen formlu bir gövde ile kavuktan oluşmaktadır.

Gövde kısmındaki kitabe silmelerle çevrilmiştir ve ilk satırın bir kısmı betonla kaplanmıştır. Kitabe birbirinden cetvellerle beş satıra ayrılarak celif sülüs yazı türüyle ve Osmanlı Türkçesiyle oluşturulmuştur. Vefat tarihi son satırda yer almaktadır. Şâhidenin başlığı çapraz şekilde destarla sarılmış sarıklı bir serpuştur. Üst kısmı düz, alt kısmı ovaldir. Ayak şâhidesi, kare görünümlü olup kısa boyutludur. Üzerinde Latin harfleriyle kime ait olduğu ve vefat tarihi yer almaktadır.

Sanduka bölümünde ise baş şâhidesinin hemen altında geometrik düzende bir süsleme sıralanır. Şâhidenin altında merkezde bir madalyon içerisinde kabartma olarak çarkıfelek motifi bulunur ve çevresinde yıldız formu dolanmaktadır. Madalyonun her iki yanında yapraklarla stilize edilen dallar ve üstte lale motifi yer alır. Diğer bölümler toprağa gömülüdür. Ayak şâhidesinin hemen altındaki bölümde ise merkezdeki kabartmalı madalyon diğerinin tekrarıdır. Bu

bölümde çiçek motifleri bir vazo içinde yukarıya doğru yükselen dallar ve yanlara doğru eğilen çiçeklerden oluşur. Çiçekler lale ve menekşe motiflidir. Baş şâhidenin sol bölümünde ve Sandukanın yan taraflarında üç madalyon ve aralarında dört tane saksıda bulunan çiçek motifleri bulunmaktadır. Bu motifler dallardan lale ve menekşelerden oluşmaktadır. Baş şâhidenin sol tarafındaki sanduka bölümünde ise iki madalyon ve bir tane servi ağacı motifi bulunmaktadır. Sandukanın bu bölümü kırık vaziyettedir.

Foto 1: Es-Seyyid El-Hac Hamza Ağa'nın Mezarı

Foto 2: Es-Seyyid El-Hac Hamza Ağa Mezarı'nın Baş Şahidesi

Örnek No:2**Şeyhzade Mehmet Efendi'nin Mezarı****İnceleme Tarihi** : 18 Eylül 2015**Vefat Tarihi** : H.1166 / M.1752**Bugünkü Durumu** : Dikili vaziyettedir**Malzeme** : Mermer**Süsleme Tekniği** : Kabartma görünümlü**Yazı Türü** : Celî Sülüs**Fotoğraf No** :3, 4.**Ölçüleri** : (Baş Ş.) 1.30x 0.20 x 0.08**Kitabesi** :

هو الحلاق
 الباقي مرحوم
 ومغفور له
 شيخ ذاده
 محمد افندي
 روحه الفاتحه

١١٦٦ سنه

- 1- Huve-l-Halla Ku-
- 2- El Bâki merhûm
- 3- Ve mağfür leh
- 4- Şeyhzade
- 5- Mehmet Efendi
- 6- Rûhuna el-fâtiha
- 7- Sene, 1166

Genel Özellikleri: Mezar, kaide ve baş şâhidesinden oluşmaktadır. Baş şâhide, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dikdörtgen formlu bir gövde ve sarıktan oluşmaktadır. Şâhide kireçle boyanmıştır. Gövde bölümündeki kitabede cetveller kullanılmadan altı satıra ayrılarak celî sülüs yazı türüyle ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Vefat tarihi son satırda verilmiştir. Başlık, oval biçimli sarıklı bir serpuştur. Küçük boyutludur. Bugünkü durumu ise sağlam vaziyette olup kireçle boyanmıştır.

Foto 3: Şeyhzade Mehmet Efendi'nin Mezarı

Foto 4: Şeyhzade Mehmet Efendi'nin Baş Şâhidesi

Örnek No:3

Hamza Ağa Cami Şerifinin İmamı Eskicizade Es-Seyyid Mezarı

İnceleme Tarihi	: 18 Eylül 2015
Vefat Tarihi	: H.1267 / M.1850
Bugünkü Durumu	: Dikili vaziyettedir
Malzeme	: Mermer
Süsleme Tekniği	: Kabartma görünümlü
Yazı Türü	: Celi Sülüs
Fotoğraf No	: 5, 6.
Ölçüleri	: (Baş Ş.) 1.10 x 0.29 x 0.09 : (Ayak Ş) : 1.25 x 0.32 x 0.05

Kitabesi :

هوالباقى سنه ١٢٦٧
بني قبل مغفیرت یارب یزدان
بحق عرش اعظم نور قران
كلوب قبرم زیارت ایدن احوان
اید روحیمه بر فاتحا احسان
حمز اغا جامع شریفك ایمامی
اسکجی ذاده اسید الحاج

- 1- Huve'l Bâki sene, 1267
- 2- Beni kıl mağfired ya Rabbi yezdan
- 3- Bi hakkı arş-ı azam nur-u Kur'an
- 4- Gelup kabrime ziyaret eden ihvan
- 5- Ede rûhuma bir fâtiha ihsan
- 6- Hamza Ağa Cami Şerifinin İmamı
- 7- Eskicizade Es-Seyyid El-Hac(Toprağa gömülü)

Genel Özellikleri: Mezar, kaide, baş ve ayak şâhidesinden oluşmaktadır. Baş şâhide, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dikdörtgen formlu bir gövde ve sarıktan oluşmaktadır.

Gövde bölümündeki kitabenin her bir satırı birbirinden cetvellerle yedi satıra ayrılarak celi sülüs yazı türüyle ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Vefat tarihi ilk satırda verilmiştir. Kitabenin devamı toprağa gömülü olduğu için okunamamıştır. Başlık, kenarları geniş, üstten aşağıya doğru basık tutulmuş kare formlu sarıklı bir serpuştur. Sarığın dilimleri dört sıra halinde paralel olarak sarılmıştır. Sarığın sol köşesinde bir gül kabartma olarak işlenmiştir.

Ayak şâhidesi, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dikdörtgen formlu bir gövdeden ve sivri kemerli bir tepelikten oluşmaktadır. Şâhidenin, orta kısmında etrafı oyularak kabartma bir şekilde işlenmiş sağa meyilli bir servi ağacı bulunmaktadır Servinin içi oyma desenlerle süslenmiştir. Servinin iki tarafından kıvrımlı dallar ile ucuna birer adet stilize edilmiş lale motifi kabartma olarak işlenmiştir. Şâhidenin yüzeyinde kabarmalar oluşmuştur.

Foto 5: Hamza Ağa Cami Şerifinin İmamı Eskicizade Es-Seyyid Mezarı

Foto 6: Hamza Ağa Cami Şerifinin İmamı Eskicizade Es-Seyyid
Baş ve Ayak Şâhidesi

Örnek No:4

Hacı Kirişzade Şerif Ali Ağa'nın Mezarı

İnceleme Tarihi : 18 Eylül 2015

Vefat Tarihi : H. Zilhicce 1333/ R. Teşrinievvel 1331 /M.
1915

Bugünkü Durumu : Dikili vaziyettedir

Malzeme : Mermer

Süsleme Tekniği : Kabartma görünümlü

Yazı Türü : Celî Ta'lik

Fotoğraf No : 7, 8, 9.

Ölçüleri : (Baş Ş.) Boy: 1.71

:Çevresi: 64 cm

: (Ayak Ş) : 1.71

: Çevresi: 64 cm

: (Sanduka) :1.70 x0.63 x 0.70

Kitabesi :

هو الباقي

میل ایتمه به باهودنیا
 بند ن عبرت آل
 یتمش یا شنه کیردم
 انجق یکر می سنه
 راحت ایله وقت کچوردم
 قصور عمرم الم و کدر ایله کچدی
 حاجی کریش زاده شریف
 علی اغا روحنه فاتحه
 زالحجه ۱۳۳۳
 سنه
 تشرین الاول ۱۳۳۱

- 1- Huve'l Bâki
- 2- Yahu dünyaya meyl etme
- 3- Benden ibret al
- 4- Yetmiş yaşına girdim
- 5- Ancak yirmi sene
- 6- Rahat ile vakit geçirdim
- 7- Kusur-u ömrüm elem ve keder ile geçti
- 8- Hacı Kirişzade Şerif
- 9- Ali Ağa rûhuna fâtiha
- 10- Sene, Zilhicce 1333
Teşrinievvel 1331

Genel Özellikleri: Mezar, baş ve ayak şâhideli olup sandukayla çevrelenmiştir. Baş ve ayak şâhidesi, silindirik formlu bir gövdeden oluşmaktadır. Gövdenin alt kısmı yaprak motifleriyle çevrelenmiştir.

Baş şâhidesinin gövde bölümündeki kitabenin her bir satırı birbirinden cetvellerle on satıra ayrılarak celî ta'lik yazı türüyle ve Osmanlı Türkçesiyle yazılmıştır. Vefat tarihi son satırda verilmiştir. Tarihlerin ayları ve günleri altta oyularak yazılmıştır. Ayak şâhidesi, bitkisel motiflerle bezelidir. Yaprak motifleri gövde boyunca yükselerek dolanmıştır. Her iki yana doğru birer sıra yaprak motifi, birer sıra ise çiçek motifi yerleştirilmiştir.

Sanduka bölümünde ise; her kenarın merkezine birer bitkisel motif simetrik olarak yerleştirilmiştir. Ortada bir çiçek motifi ve onun etrafında şekillenen barok etkili S ve C kıvrımlarıyla oluşturulmuş yaprakların dizaynı yer almaktadır. Yaprakların bittiği yerde tomurcuklanmış çiçek motifleri bulunmaktadır.

Foto 7: Hacı Kirişzade Şerif Ali Ağa'nın Mezarı

Foto 8: Hacı Kirişzade Şerif Ali Ağa Mezarı'nın Baş ve Ayak Şahidesi

Foto 9: Hacı Kirişzade Şerif Ali Ağa'nın Mezarı'nın Sandukası

Değerlendirme ve Sonuç

Küçük menderes havzası verimli topraklarıyla birçok medeniyeti içinde barındırmıştır. Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle bu verimli topraklarda çeşitli milletler bir arada yaşamışlardır. Bu bölgede bulunan İzmir'in Tire ilçesi, Türk dönemi açısından tarihsel olarak Aydınogulları Beyliğinden Osmanlı dönemi sonuna kadar önemli bir yerleşim yeri olmuştur. Kurtuluş savaşı ardından yeniden Türklerin eline geçerek, Cumhuriyet döneminde İzmir ilinin en büyük ilçelerinden biri olmuştur (Başaran, 2000: 33). Böylece geçmişten günümüze bu tarihsel süreç içinde Batı Anadolu da kültürel doku Beylikler dönemi Tire'si ile erken Osmanlı Dönemi Tire'sinin kaynaşmasıyla oluşmuştur.

Anadolu'daki türbe inşa ve mezar taşı dikme geleneğinin oluşum ve gelişimini, Türklerin yaşam biçiminde ve onların Anadolu'da uyguladıkları Şamanizm inancı ile İslamiyet'in uyumlu sentezinde aramak gerekmektedir (Ülker, 2007: 197). Böylece dinin etkisiyle yeni yapılanmalarda görülmeye başlanmıştır. Türk İslam döneminde özellikle mezar anıtları ve türbeleriyle başlayan daha sonra Osmanlı döneminde mezar taşlarıyla devam eden bir kültürün izleri İzmir ili Tire ilçesi merkezde de görülmektedir. Bu yörede Osmanlı dönemine ait bir mezar yapısı yoğun olarak mevcuttur. Tire Hamza Ağa Camii'nin haziresinde yer alan Osmanlı Dönemindeki 17, 18, 19. yüzyıl ve 20. Yüzyılın ilk çeyreğine ait mezar taşlarının işlendiği bu çalışmada, dört mezar taşı bulunmaktadır. Şâhideler'in işleniş tarzı, süsleme özellikleri ve form açısından, Türk sanatının genel gelişim

çizgisine paralel uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Tunçel, 1989: 7). Hazirede yer alan mezar taşlarında sadece mermer malzeme kullanılmıştır. Mezar taşlarının tümü kabartma görünümlüdür.

Mezar taşları konusunda incelenen bir başka husus da “mezar tipolojisi”dir. Zemin üzerindeki konumları belirlenerek, doğrudan toprağa oturtulan grup olarak incelenmiştir. İslam âleminde çok geniş bir sahaya yayılmış olan ve çok değişik örnekleri bulunan Anadolu’da da her bölgede her devirde rastlandığı bilinen sandukaların (Karamağaralı, 1992: 2)’da örnekleri Hamza Ağa Camii hazire alanında bulunmaktadır.(Foto.1-7). Mezar taşları konusunda bizlere en ayrıntılı bilgileri veren kısımlar hiç şüphesiz ki kitabelerdir. Bu alanlardan kişilerin isimlerini, öldükleri tarihleri, ölüm sebeplerini, mesleklerini, nereli olduklarını ve hangi sülaleden geldiklerini öğrenmekteyiz. Çalışmamızdaki kitabeli taşlarda Tire’de bulunanların, meslek, sülale ve yer isimlerini öğrenmemizi sağlaması açısından çok önemlidir. Erkekler için Hacı, Ağa, Seyyid, Bey, Efendi gibi ünvanlara sıkça rastlanırken; kadınlar için Hanım, Hatun ve Kadın gibi ünvanlar kullanılmıştır.

Kitabelerde ağırlıklı olarak Celî Sülüs olmak üzere, Ta’lik ve Rik’a yazı türü kullanılmıştır. Osmanlı dönemine ait mezar taşlarında en çok Celî Sülüs tercih edilmiş iken 19. ve 20. yüzyıllarda Ta’lik yazı türü ile Rik’anın kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Kitabelerde ağırlıklı olarak Celî Sülüs ve Ta’lik yazı türü kullanılmıştır. Kitabelerde çoğunlukla Türkçe dil kullanılmış olup Arapça ve Osmanlı Türkçesidir. İlk dönemlerde ziyaretçilere nasihat ön planda yer alırken, Batılılaşmanın etkisiyle son dönemlerde ayrılık acısı işlenmiştir. Bu husus başlık ifadelerinde de kendisini göstermektedir. Önceleri sadece Huve’l-Bâkî, Huve’l-Hayy, Huve’l-Muin gibi Allah’ın sıfatlarına yer verilirken; son zamanlarda Ah mine’l-mevt ve Ah mevt gibi serzeniş ifadeleri kullanılmıştır. Ayrıca kitabelerde ayet ve hadislere atıfta bulunularak, ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğuna vurgu yapılmıştır. Dua cümlesi olarak merhûm, merhûme, mağfûr, mağfûre ve mağfûre leha gibi ifadeler kullanılmış olup İnsanlardan istek anlamında rûhuna Fâtiha, rûhiçün Fâtiha, lillahi’l-Fâtiha v.s. ifadelerle yer verilmiştir. Kitabelerde vefat tarihi yazılıdır. Tarihler hicri olarak verilmiş olup birkaç örnekte rumi olarak da belirtilmiştir. Çoğunlukla sadece yıl olarak belirtilirken, bir örnekte yıl, ay gün olarak verildiği de görülmektedir.(foto.7)

Mezar taşlarında en çok çeşitlilik gösteren konu başlık ve tepeliklerdir. Bu hazirede üç mezar taşı sarıklı serpuşludur. Biri ise silindirik gövdelidir. Bu yönüyle haziredeki taşlar, yöredeki mezar taşları tipolojisi ile benzerlik göstermektedir (Yılmaz, 2013: 380).

Mezar taşları için yukarıda saydığımız tüm bu özelliklerin dışında bir de süsleme özellikleri vardır. Kendi dönemlerinin tüm özelliklerini olduğu gibi bu güne yansıtan, kendine özgü halleriyle bu taşları bir sanat eserine dönüştüren bu süslemeler, bitkisel ve geometriktir. Bitkisel süslemeler de servi, dal, kıvrık dal, yaprak, çeşitli bitki ve çiçekler yer alır. Stilize kompozisyonlarda rumiler kıvrık dallarla birlikte hareketlilik sağlarken, palmetler aradaki boşlukları dolgulayan durgun motif niteliği taşımaktadır (Baş, 2013: 416). Geometrik süslemelerde ışın motifleri ve stilize edilmiş yıldız motifleri kullanılmıştır.

Tire mezar taşları bütünüyle o günkü Batı Anadolu'nun özelliklerini bugüne taşıması açısından da önem arz etmektedir. Hazire alanını koruma amaçlı yapılan çalışmalar, bu alana daha çok zarar vererek mezar taşlarının orijinalliğini yok etmeye başlamıştır. Hamza Ağa Camii haziresinde incelenen dört mezar taşında kullanılan malzeme, form, süsleme ve yazı açısından önemli bir fark göstermeksizin Osmanlı döneminde görülen mezar taşlarıyla benzerlik içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Amacımız, kültür tarihimiz açısından yadsınamaz bir öneme sahip olan ve her biri belge niteliği taşıyan mezar taşlarının sıradan olmadıklarını göstermek ve mezar taşı konusuna ilgili olan kişilerin nazarında da aynı olumlu etkiyi oluşturmaktır.

Kaynakça

- Armağan, A. M., (1933). *Belgelerle Beylikler Devrinde Tire*. İzmir: Uğur Ofset Matbaası
- Aslanoğlu, İ., (1978). *Tire'de Camiler ve Üç Mescit*, Ankara. ODTÜ.
- Atan, A., (2013). "İslam Sanatında Özgünlük ve Evrensellik", *VI. Dini Yayınlar Kongresi, İslam, Sanat ve Estetik*, İstanbul.
- Ayanoğlu, F. İ., (1972). "Vakıflar İdaresince Tanzim Ettirilen Tarihi Makbereler", *Vakıflar Dergisi*, Cilt II,2, 399-403.
- Ayvazoğlu, B., (1989). *İslam Estetiği ve İnsan*, İstanbul: Çağ Yayınları
- Başaran, M., (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*, İzmir: Tire Belediyesi Kültür Yayınları.
- Baş, G., (2013). *Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Baydar, L., (1986). *Batı Tesirine Kadar Osmanlı Mimarisinde Estetik Kriterler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Bayraktar, M. S., *Tire’de Osmanlı Dönemi Cami ve Mescidleri*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 1996.
- Berk, S., (2010). Mezar Taşı Kitabelerinin Dili: “Taşa Kazınan Tarih”, *Din ve Hayat Dergisi*, IX, 82-83.
- Biçiçi, H. K., (2004). *Manisa Gördes’te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çalışkan, A., (1998).“İslam Estetiği Üzerine Bir Deneme”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, Samsun.
- Ebiri, G., (2016). *Tire Merkezdeki Osmanlı Devri Mezar Taşları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- El Faruki, İ.- L., (1999). *İslam Kültür Atlası*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Karaçağ, D.,(1994). *Bursa’daki 14-15. Yüzyıl Mezartaşları*, Ankara: Övendir Danışmanlık Tanıtım Hizmetleri.
- Karamağaralı, B., (1992). *Ahlât Mezar Taşları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Koç, T., (2009). *İslâm Estetiği*, İstanbul: İsam Yayınları.
- Mutluel, O., (2014)“Sanat felsefesinde Estetik Objeye Çözümlemesi Açısından Ebru Sanatı”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*Volume 9/11Fall, 419-428, Ankara.
- Ökten, S., (1999). “Osmanlı Kentinde Estetik Üzerine Deneme”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 10, 36, 31-33, Ankara, 1999.
- Tatlı, B., *Türk-İslam Sanat Felsefesi*. Akademik Hadis araştırmaları 1, 419-428, Emin Yayınları.
- Tokloğlu, F., (1973). *Tire Çevre İncelemeleri*. İzmir: Karıca Matbaacılık
- Tunçel, G., (1989). *Batı Anadolu Bölgesinde Cami Tasvirli Mezartaşları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tunalı, İ., (1998). *Estetik*, İstanbul.
- Tüfekçioğlu, A., (1998). “ Türk-İslam Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitabelerinde Tarih İbareleri”, *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul.
- Uğurluel, T., (2003). “Osmanlı Mezar Taşlarının Dili”, *Sızıntı Dergisi*. 25/294,21.
- Ülker, N.,(1999). “Ege Bölgesi Osmanlı Devri Mezar Taşları”, *Osmanlı Kültür ve Sanat Dergisi*, 231.

- Ülker, N.,(2007). “İzmir-Agora Osmanlı Dönemi Mezar Kitabelerinden Örnekler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII, 2, 197.
- Yetkin, S. K., (1936). *Estetik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Yılmaz, E., (2013). *Ödemiş'teki Türk İslam Devri Mezar Taşları*, Yayınlanmamış doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

